

Professor Henryk Gwardak:

Det är orgelns egenskaper som styr

- En konsert måste anpassas efter den orgel som finns, efter dess egenskaper. Jag väljer oftast en blandad repertoar. Lite barock och då blir det Bach eller ännu tidigare musik. Men alltid minst ett stycke av Bach. Går vidare mot modernare tider. Det kan bli Mendelssohn, Rheinberger, Franck. Kanske lite polsk eller modern musik.

Född: 1951 i Wroclaw, Polen

Bor: i Saltvik

Familj: Gift med Katrin. Fadern är drygt 80 fyllda och bor kvar i Polen. Har en bror som är violinist vid stadsorkestern i Uleåborg.

Äter & dricker: Fast jag har bott här så länge har jag svårt att vänja mig vid de åländska matvanorna. Maten är annorlunda, smakar annorlunda i Polen. Min fru påstår att jag är ganska jobbig. När jag besöker Polen köper jag alltid hem en kappsäck med bröd. Jag har egentligen ingen favoriträtt. Jag äter inte fisk då jag är lite allergisk. Dricker gör jag nästan inte alls.

Läser: Tidtabeller! Jag är mycket intresserad av trafik. Jag ska visa dig... här har jag tågtider från Polen. Att läsa såna här är jätteroligt, det är som om jag skulle vara ut och resa själv. Jag har tidtabeller på min hemsida också! Visst läser jag annat, men det här är min hobby.

Tittar på: Jag ser lite på TV. TV-programmen har blivit sämre då all reklam är så jobbig. Jag ser relativt mycket på polsk TV; på nyheter, reportage som handlar om problem i livet, naturprogram. Inte filmer!

Lyssnar på: Jag lyssnar mycket på musik. Helst klassisk musik och jag tycker mycket om Mozart och Bach. Jazz hör jag också gärna på, inte stark jazz utan lite bluesinspirerad jazz.

Ger perspektiv på livet: Att man trivas i den miljö, det samhälle man lever i. Att det finns kommunikationer som fungerar. För mig är

det viktigt att jag känner mig nyttig, uppskattad. Det gör jag här, jag trivs och känner mig nyttig och känner att folk är nöjda.

I mitten av 1980-talet funderade Henryk Gwardak på att det skulle vara trevligt att pröva på att bo i ett annat land en tid. På en orgelkonsert i norra Polen blev han bekant med svensken Stig-Gustav Schönberg. Denne hade haft en konsert i Saltviks kyrka under orgelfestivalen 1986 och vid ett samtal sade han åt Henryk: "Jag har hört om en liten församling på Åland som behöver en bra kantor."

Så fick Saltviks församling en polsk kantor som inte talade svenska. Eller ens engelska. Men han kunde spela och sjunga. På den vägen är Henryk fortfarande. Fast numera har Henryk inga problem med att uttrycka sig på ålänningarnas modersmål. Utan några som helst språkkurser talar han perfekt svenska.

Att det blev Åland handlade alltså mycket om slumpen. Men också om envishet. För det var inte det enklaste för Henryk Gwardak att flytta.

Kom på sin födelsedag

Den 1 september 1986 landsteg han. Det är för övrigt hans födelsedag. På den resan träffade han kyrkoherden Stefan Snellman för första gången.

Han hade trott att det skulle gå enklare än det gick att bli ålänning. Överraskades av att han behövde visum, även för att få åka från Åland till Stockholm. Och fick återvända hem till Polen. Först i maj 1987 hade han byråkraternas tillstånd i sin hand och kunde börja som tf kantor.

- Den första tiden var jag tveksam. Jag kunde inte språket. Hade inga vänner. Det enda jag hade med mig var kläder och noter. Men jag kunde spela och sjunga, säger han. Tillägger att gamla psalmboken var svår.

- Fast jag var tveksam tyckte jag ändå att det var lugnare här än i Polen. Jag hade inga större problem. Kände ingen stress.

Första natten sov han i församlingshemmet. Sen bodde han en tid i prästgården innan han flyttade in i en radhuslägenhet. Idag bor han och hustrun Katrin i egnahemshus.

Katrin träffade han för övrigt två år efter ankomsten.

- Då var jag tvungen att bestämma mig...
1995 gifte vi oss.

Måste tentera sju ämnen

Henryk är diplomorganist från Musikhögskolan i Wrocław. Var fem år gammal när han började spela piano och har 17 års musikutbildning bakom sig; sju år i musikgrundskolan som han beskriver som en vanlig skola plus musikskola. Därefter fem år i musiklyceum och ytterligare fem år i musikhögskolan.

- Jag har bara orgeldiplom fastän jag också studerat piano. På den tiden kunde man inte få två diplom.

Han var tf kantor länge. Tänkte att han inte behövde komplettera sin gedigna utbildning. Tills han en dag hörde att en kvinnlig kantor tänkte söka hans tjänst.

- Och skulle en kompetent person söka tjänsten blev jag utan jobb. Då tog jag kontakt med konservatoriet i Jakobstad.

Fick reda på att han måste tentera sju ämnen; fem praktiska och två teoretiska ämnen: improvisation, gudstjänstspel, liturgisk sång, körledning, solosång, liturgik och hymnologi.

- Jag var upp till Jakobstad flera gånger. Och klarade mig rätt bra. Jag fick vitsord från högsta möjliga till nöjaktiga – i solosång. Det svåraste var uppsatsen jag var tvungen att skriva på svenska.

Fick lägre lön

- Efter allt det här konstaterade de att jag var en lämplig person för att vara C-kantor och jag fick kantorstjänsten på prov. Väntade. Väntade. Och väntade... Först 1994 fick jag papper på att jag beviljats ordinarie tjänst som C-kantor av lägsta graden, som det faktiskt heter!

- Graderingen motsvarar inte kompetensen. Jag känner kantorer – jag säger inga namn! – som jag inte förstår hur de har kunnat bli kantorer. Utan att kunna spela orgel...

Efter det kändes situationen tryggare. Dock inte ekonomiskt. När det officiellt hade konstaterats att han var kompetent och han fick ordinarie tjänst fick han lägre lön.

- Lönen är fruktansvärt dålig! Jag känner mig lite utnyttjad men vad kan jag göra?

Ingen novis

Henryk var ingen novis när han kom till Åland. Hade redan då många konserter bakom sig. Under de 17 åren i Saltvik har han uppträtt vid ett otal konserter. Bara i år blir det ett femtontal större konserter i bland annat Frankrike, Italien, Schweiz, Tyskland, Polen och Finland.

- I musikens tecken har jag besökt minst 15 länder. Jag har till och med spelat på Svalbard. Jag har varit i Centralamerika och två gånger i Japan. Både 1988 och 1991 spelade jag i katolska domkyrkan i Tokyo. I Tokyo har jag också spelat i det buddistiska templet, som är en av världens största byggnader och rymmer 50 000 människor. När jag spelade där hade jag kanske en publik på tusen personer.

I Japan har det för övrigt getts ut en CD-skiva med Henryk. Och det är Japan han förknippar med sin största musikaliska upplevelse.

- När jag hade spelat färdigt i templet, förväntade jag mig applåder. Det kom inga! Då sade en av arrangörerna att jag måste gå ner och presentera mig och buga inför publiken.

- Då! Då steg alla upp och bugade sig för mig. Och applåderade. Det är kanske det roligaste jag upplevt. Men innan var det såå tyst...

Engagemang, känslor

Vad är din styrka som musiker?

- Jag är bäst på att spela. Jag läser noter som en tidning. Det säger jag inte för att jag är högfärdig. Jag har lätt för att framföra musik. Jag försöker engagera mig, ge så mycket som möjligt av mina känslor. När jag tolkar kompositören är det som att predika, men på ett musikaliskt sätt.

- Jag är jättekänslig, fortsätter han. Ibland överkänslig! Och pedantisk. Men musik är ganska noggrann. Man måste kunna framföra allt som finns i noterna och då är det kanske bra att jag är ordentlig?

Ändå svagheter?

- Nej, som musiker har jag inga svagheter. Jag kan förstås bli trött ibland, men jag tycker om att spela. Det är mitt sätt att uttrycka mig när jag bor i ett främmande land. Här kan jag inte tala polska.

Alltid Bach

Henryk berättar att han oftast frågar konsertarrangörerna om det är någon speciell musik de vill höra. Tillägger att en konsert måste anpassas efter den orgel som finns. Det är orgelns egenskaper som styr.

- Jag väljer oftast en blandad repertoar. Lite barock och då blir det Bach eller ännu tidigare musik. Men alltid minst ett stycke av Bach. Går vidare mot modernare tider. Det kan bli Mendelssohn, Rheinberger, Franck. Kanske lite polsk eller modern musik. Det här beror på vilka önskemål som finns.

Francks rika harmonier

Fransmannen Cesar Franck (1822-90) har skrivit mycket musik för orgel och tillhör Henryk Gwardaks favoriter.

- Hans musik är mycket djup, mycket känslig. Hans harmonier är rika och det är musik man kan ta till sig. En gång gjorde jag en konsert med enbart hans musik. Francks musik kräver en större orgel och det betyder att det är musik jag inte kan spela i alla kyrkor.

Han förklarar att det behövs en fransk orgel som är byggd på ett annat sätt. Och att det är tungstämmorna som ska användas.

Polens Bach

Det har inte gjorts alltför mycket orgelmusik i hans hemland. Henryk berättar att orgeln inte är lika populär i Polen som den är i Tyskland eller Frankrike. Det finns ändå några kända namn. En av dem kallas för Polens Bach. Nu får ni hålla tungan rätt i mun för polska namn kan vara rätt svårlästa för oss nordbor; Mieczyslaw Surzynski har i alla fall skrivit många koraler.

Ungefär på samma sätt uttalar sig Henryk om den finska orgelmusiken. Det finns inte så mycket, men det finns.

- En gång när jag spelade i Brahestad fick jag frågan om jag hade spelat något av någon finländsk kompositör. Det hade jag inte och jag svarade med en motfråga: Finns det någon då? Och fick motfrågan: Hur är det med Sibelius? Det här inträffade 1985 och jag kände inte till att Sibelius skrivit orgelmusik och kände mig rätt dum.

Annat än psalmer!

Han spelar jazz, wienervalser, till allsång...

- Jag spelar nästan allt! Här i Mariehamn har jag hunnit spela piano på köpcentret Sittkoff under några år. Jag satt där 3-4 timmar en gång i veckan, oftast på fredagar. Där kunde jag spela nästan vad som helst. Men det var jättejobbigt och inte speciellt välbetalt. Det goda var att det drog folk till köpcentret. När man bor på en liten ö som Åland, måste man kunna spela annat än psalmer.

Vilket många musikstuderanden vid Ålands musikinstitut fått erfara under årens lopp. När han var riktigt ny på ön och inte kunde svenska, undervisade han vuxenelever med hjälp av tyska. Idag undervisar han sex timmar i veckan vid ÅMI. Därtill undervisar han några timmar i veckan vid Medis på Föglö.

Han gillar jazz. Mycket för improvisationernas skull. Inne på temat överraskar han och säger att man kan improvisera också i kyrkan.

- Vi har ändrat om gudstjänstordningen så att slutpsalmen kommer efter välsignelsen. Då kan jag fortsätta över psalmen de sjungit och det finns folk som verkligen uppskattar det här. Men ibland går det inte. Det behövs inspiration och vädret, humöret kan göra att den saknas.

Ålands orgelfestival

Han har varit medlem i Ålands orgelfestivals styrelse ända sedan han kom till Åland. Säger att den trivs han bäst med, men var ändå tveksam när han 2001 fick frågan av Kaj-Gustav Sandholm om han skulle kunna tänka sig att bli ordförande. Svarade till slut att han kunde prova på.

- Det har jag trivts med. Med det konstnärliga och det organisatoriska. Jag är som sagt ordningsam, ganska bra organisatör. Vi är sex i styrelsen. Där finns bland annat Kaj Sandholm och Stefan Snellman. Stefan är bra på att skriva. Det behövs olika människor för att göra olika saker.

I år firar orgelfestivalen 30-årsjubileum och satsar mycket på egna, på inhemska krafter. Jämför man med ifjol så är det internationella inslaget blygsamt.

- I år blir det Jubilatekören från Helsingfors, Wegelius kammarorkester, ålänningarna Henrik Östman på orgel och Åke Hillar på trumpet. Veteranen Erik Lundkvist och Gunnar Idenstam från Stockholm samt Angelo Castaldo från Italien och Pavel Kohout från Tjeckien. Det är allt! Vi hade tänkt på en symfoniorkester, men vi har inte råd. Vi lever på bidrag.

Orgelfestivalen pågår 27.6 – 3.7 och konserter ordnas i fem kyrkor på fasta Åland och i tre ute i skärgården.

- Festivalen visar en ständigt ökning av besökantalet. Ifjol överskred vi 1000 besökare och det är en bra siffra!

Polack i själ och hjärta

Vi söker oss tillbaka till hans första kontakter med Åland. Födelsestaden Wroclaw har ungefär 700 000 invånare. Även om han hade bott i en mindre stad innan han kom till Åland så hade också den runt 130 000 invånare. En enorm kontrast med andra ord.

- Det är både bra och inte bra. Ibland längtar jag efter en större stad, efter mera liv. Men det räcker oftast med en dag i Stockholm så är jag trött på bullret. När mina vänner kommer hit frågar de hur jag kan leva här. Jag kontrar med att allt är relativt!

- Men jag blir aldrig ålänning. Jag är inte född här. Jag är polack i själ och hjärta och fortfarande polsk medborgare. Men såg 50-50; ena foten har jag här, den andra i Polen. År 1993 fick jag landskapets kulturpris och år 2002 tilldelades jag självstyrelsens 75-årsjubileumsmedalj. Det visar att ålänningarna uppskattar mina insatser trots att jag är utlänning.

På rätt väg

För några år sedan kände han sig utbränd. Orsaken stod att finna i församlingen som fick en ny präst i Ingemar Johansson och en jobbig situation uppstod när han och Henryk inte var inne på samma linje. Det slutade med att Henryk var tjänstledig ett år, från november 2002 till november 2003.

- Arbetssituationen är nu en helt annan, men det är synd att det blev som det blev. Vi fick det tufft ekonomiskt, men nu verkar allt att vara på rätt väg även om det som hände påverkade mig kraftigt. Det är viktigt att man trivs i arbetet, att det inte förekommer några större konflikter.

Så polack han än är – han besöker Polen fem, sex gånger i året – tror han ändå att han kommer att stanna. Sätter ett litet frågetecken för hur det blir den dagen pensionsåldern är här och hur Polen då anpassat sig till EU.

- Mycket styrs av högre krafter som vi inte kan påverka. Innan jag kom hit drömde jag att jag hade mycket, mycket vatten runtomkring mig.

Han har kvar en tillflyktsort i Polen. Äger en liten lägenhet där han bor när han är i hemlandet. Då hälsar han på fadern. Köper bröd. Talar polska! Läser polska tidningar. Och sommartid har han alltid några konserter. I sommar kan den som är i Zakopane den 31.7 eller i Gdansk den 3 augusti gå och lyssna på Henryk Gwardak.

- Orgelfestivalen i Gdansk-Oliwa är Polens mest kända och i sommar spelar jag där för sjunde gången.

- Mellan konserterna byter jag från smoking till en annan uniform och ger mig iväg med tåg. Jag har en bekant i Polen som är lokförare. Han låter mig ta plats bakom spakar och köra, ibland flera hundra kilometer i ett sträck. Passagerarna har förstås ingen aning om vem som kör tåget. Men jag kan alla regler och signaler som gäller i järnvägstrafiken och kör enligt tidtabellen. Ibland använder jag t o m radio för att kommunicera med trafikledningen längs vägen. Det är jätte roligt.

- Jag är också kammarmusiker och tycker om att spela med orkester som solist. Det händer inte så ofta, säger Henryk Gwardak här fotad i samband med en konsert vid Ålands Musikinstitut som hölls i samband med FSSMF:s kontaktforum.

- Ålänningarna är ärliga, trevliga, trovärdiga, litar på varandra... I Polen fuskar man ganska mycket. Det finns mycket korruption och svarta affärer. Men polackerna är öppna och kan uttala sig, säger rakt ut vad de menar. När en ålänning säger njae, int vet jag! så säger en polack: Jag ska ge dig ett gott råd, du ska göra så och så..! Och ibland vill jag säga för mycket!

Det är 17 år sedan Henryk Gwardak kom till Saltviks församling. Han trivs bra på Åland, men säger sig ändå vara polack i själ och hjärta.

Stig Björkas